№ 172 Սեպտեմբերի 17 (29) 1881 Սեպտեմբերի 17 (29) № 172

ՏԱՍՆԵՐՈՐԴ ՏԱՐԻ

ՄՇԱԿ

Տարեկան գինը 10 րուբլի, կէս տարվանը 6 րուբլի։ Առանձին համարները 5 կոպէկով։

Թիֆլիսում դրվում են միմիայն ամրագրատան մէջ։

Ստորագրողագրից դիմում են ուղղակի Տիֆլիս. Редакція «Мшакъ»

Ամրագրատունը բաց է առաւօտեան 10—2 ժամ (Բացի կիրակի եւ տօն օրերից)

Յայտարարութիւն ընդունվում է ամեն ինչում։

Յայտարարութիւնների համար վճարում են իւրաքանչիւր տառին 2 կոպէկ։

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹԻՒՆ

ՆԵՐՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ։ Նամակ Շուշուց։ Ներքին լուրեր։—ԱՐՏԱՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ։ Հայոց իմդիր։ Անգլիա։ Նամակ Թիւրքիայից։— ՊԱՏԱՍԽԱՆՆԵՐ։ — ՅԱՅՏԱՐԱՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ։— ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ, Տնտեսական հարց և ազգային կրթութիւն։

ՆԵՐՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ

ՆԱՄԱԿ ՇՈՒՇՈՒՑ

Սեպտեմբերի 1-ին

Պատիւ ունեմ յայտնել շուշեցի այն պարոններին, որոնք թէ ճչմարիտ, թէ սուտ (վերջինները չեմ իմանում ինչ չար նպատակով) հրապարակապէս բացատրութիւններ են պահանջում Շուշվայ հասարակական գրադարանի մասին, մինչդեռ նրանք արդէն ստացել են իրանց ցանկացածը և միայ կարող են ասանել Շուշու մասնաւոր գրատան մէջ։ Արցախեցու («Մեղուի» մի համարի մէջ յայտնած) պահանջից սոսկացած չեմ յայտնում, որ հասարակական գրադարանի կանոնադրութիւնը ուղարկած է Գանձակի նահանգապետին երկու տարի առաջ, հանդերձ խնդրագրով բաղաքի ներկայացուցիչներից, թոյլ տալ բանալ այդ կարևոր հաստատութիւնը։ 1880 ամի սկզբումը Շուշու գաւառապետից նահանգապետը պահանջել է կայացնել ընդհանրական վճիռ (мірскій приговоръ), որ և կատարված է մէկ քանի ամիսներից յետոյ, բայց մինչև այժմ ոչինչ պատասխան չը կայ, չը նայած, որ քաղաքը երեք անդամ կրկնել է իր խնդիրքը զանազան ժամանակներում, վերջին անգամը, բոլոր տեղագրելութիւնովը, ուր ուղղակի խնդրել են տարջը վճռել կամ այսպէս, կամ այնպէս, վասն զի գրեանքը, կան-կարասիքը և այլն փտում են ի զուր։ Բայց մինչև այժմ ոչինչ պատասխան չը կայ։

Այս տարի ապրիլ ամսին, երբ բացվեց Շուշու մասնաւոր գրատունն—ընթերցարանը՝ հասարակական գրատան վարչութիւնը բարւոք համարեց իր գրեանքը, կան-կարասիքը տալ իր պատասխանատուութեամբ և գրատան անդամների համաձայնութեամբ յիշեալ մասնաւոր գրատան, այնպէս որ մեր անդամները իրաւունք ունենան առանց նոր վարձի ամբողջ տարին կարդալ թէ ընթերցարանի և թէ գրատան մէջ։ Բայց երբ հասարակական գրատուն բանալու թոյլտուութիւնը ստացվեց, այն ժամանակը մեր բոլոր գրեանքը, կան-կարասիքը պէտք է մեզ յետ տարձնեն։ Տարեկան անդամների թիւը մօտ 80 է, դրանցից միայն յիսունն է վճարել իր վարձը, ընդամենը 500 ր., որոնցից 60 րուբլին կտրած է մի պարոնի ձեռով, որը իր ժամանակին կը հրատարակվի, մնում է 440 րուբլի։ Հասարակական գրատունը ունի մօտ 500 հատոր գրքեանք, ստանում է մօտ 300 րուբլու արժողութեամբ ամսագրեր և օրագրեր, թէ հայերէն, թէ ռուսերէն և թէ վրացերէն։ Պահում է իր հաշւից, տուն, գրասէն, ծառայ, փայտ, ճրագ և այլն ունենալու համար 440 մանէթից աւելի փող, ուրեմն, պրատեղից այդ է բոլորը, պ. Արդախեցի։ Դրա համար մատեան—ամսագիր կայ, կարող էք ամեն օր ստուգել։ 440 մանէթ փող ունենալ և ծախսել մօտ 1000 մանէթ, դա հետաքրքրութեան արժանի բան է։ Սրբազան պարտք եմ համարում հրապարակով յայտնել, որ գրանց և պարբերական թղթերի մեծ մասը նուիրատուութիւններ են, որոնց համար իր ժամանակին վարչութիւնը հաշիւ կը ներկայացնի. որ ուրիշ քաղաքացիք, օտարները և մանաւանդ աղքատ ուսումնականները աւելի են օգնում այս գործին, քան թէ բուն, հարուստ դարաբաղցիք, որոնք իրանց չար լեզուով, անառարելութիւնով, մէկ քանիսն էլ մանրութիւններով մեծ վնասներ են պատճառում այդ բարի գործին։ Այդպես լրագրեր, օրագրեր են սեացվում գրատան մէջ, արդիօք քանի «խօջաներ», «իշխաններ», արխի—չարչիներ են գալիս, կարդում ցաւալի է տեսնել «Փոխանակ լիքը հարուստ իշխաններով, սուտուռնկները տրաքելու պտծածից, փորերը չպատռվելուց, իսկ գրատունը իր չտեսարանով, որը հաւաքած է աղքատ մարդկերանց գրպաններից, առանց ընթերցողներին ինչ որ բոլորը կարող էր մեզ յուսահատեցնել, եթէ մենք սկզբից աւելի վատը չը լինէինք սպասած։ Գրատան հաշիւը, ընթերցողների, կործանիչների, նուիրատուների թիւը և այլն, բոլորը իւր ժամանակին կը տպագրվի։

Մ. Աճատամեանց

ՆԵՐՔԻՆ ԼՈՒՐԵՐ

Յոգուտ «Ծուրնալ դ'Օրիանի» ստացանք Թիֆլիսից Աւետիք վարդապետեանից 2 ր., Կիշնեվից. Ստեփաննոս Վ. Մխիթարեանից 4 ր., Ջալալօղլուց. Միքայել Խանդամեանից 5 ր., Բագդադից թիւրկ Արամեանից 4 ր., Կիևվից, Լուկեան Զակիեվից 4 ր. և Կրիմոր Բօյաջեանից 4 ր., Զիբերայիլից, Ալէքս. Մկլիչ-Շահնազարեանից 10 ր.։ Ուրեմն ընդամենը առաջվայ փողերի հետ, հաշւելով և այն 413 րուբլ. որ Պարսից արդէն ստացանք և որի ցուցակը կը տպենք, ունինք այժմ 1035 րուբլ.

—

Ստացանք յոգուտ Պ. Պօլսի «Միացեալ ընկերութեան» Զիբերայիլից պ. Առաքել Վարդապետեանից 10 ր., Մկիչայել Գամազեանից 10 ր. և Թիֆլիսից պ. Աւետիք Վարդապետեանից 3 ր.։ Բացի սորանից Ալէքսանդրապօլից պ. Մարտիրոս Բաղդասեանից, որ մասնաւոր վէճ ունէր իր մի բարեկամի հետ և այդ գործը խաղաղ վերջացնալով, ստացանք պարոնից 30 րուբլ, իր սեփական պահանջը իր բարեկամից, որ նա նոյնպէս նուիրում է յոգուտ «Միացեալ ընկերութեան»։

—

Ստացանք «Ծուրնալ դ'Օրիան» լրագրի համար պ. Ս. Բէգնազարեանից, Երևանից 4 ր.։ Առաջվայ փողի հետ կանի 1039 րուբլ։

—

Տպում ենք Ղարսից ստացած յոգուտ «Ծուրնալ դ'Օրիան» ուղարկված 100 րուբլ գումարի նուիրողների ցուցակը։ Գրիգորիս Եպիսկոպոս Աղուանեանց, բժիշկ Ալէքս. Ղազազեանց, բժ. Ալէքս. Ֆէր-Յարութիւնեան, բժ. Գէորգ Կաճկաճեանց, Սարգիս Մուպայաճեանց, Բարսեղ Աբէլեանց, Տիգրան Ախպարումեանց, Գաբրիէլ Ն։ Բամպեանց, Իւրաքանչիւրը տուեցին 8 րուբլ։ Ալէքսանդր Բէգճանց, Սարգիս Թօսունեանց, Բարսեղ Մանուկեանց, Գաբրիէլ Թէլեթեանց, Մանուկ Բաղդասարեանց, Սարգիս Մուրուզեանց, Ստեփան Եղիազարեանց, Գալուստ Բաղրամեանց, Աշոչակ Ձովհաննեանց իւրաքանչիւրը 4 րուբլ։ իսկ 313 րուբլ գումարի ցուցակը կը տպենք առանձին։

—

Գ. Ղազեանց խնդրում է մեզ յայտնել, որ նա քաց է արել Թիֆլիսում, այս սեպտեմբերի 1-ից, պարելու դասիճ, որտեղ ուսուցանում է բոլոր եւրօպական պարերը։ Համաձայն է դասեր տալ տներում և ուսումնարաններում։ Դասիճը գտնվում է Ներսիսեան դպրոցի հին շինութեան մէջ, որտեղ կարելի է իմանալ և պայմանների մասին։

—

ԱՍՏՐԱԽԱՆԻՑ մեզ գրում են, «Օգոստոսի 24-ին տեղիս հայոց հոգևոր դպրոցներում ուսում սկսվեցաւ։ Հասարակութիւնը համակրութեամբ է վերաբերվում դէպի մեր դպրոցները։ Օրիորդաց դպրոցում բացի գիտութեան առարկաներից այս տարի ևս ընդարձակ ձևով մտցնվեցաւ արհեստի մտաւարարութիւնը։ բացի թէլհաիւս արհեստից, պէտք է նաև կանոնաւոր կարի և ձևի արհեստը ուսուցանվի, որպէս զի ուսումնասէր աշակերտուհիները կարողանան ապրնիս կերպով հայ տարելու ճանապարհ բանալ իրանց համար։

—

ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ

ՏՆՏԵՍԱԿԱՆ ՀԱՐՑԸ

ԵՒ

ԱԶԳԱՑԻՆ ԿՐԹՈՒԹԻՒՆ

—

Տնտեսական հարցը, դուրս ելած իր առաջին շրջանից, որ իր ծննդական շրջանը կարելի է անուանել, նուազ առ նուազ սպառնում է դառնալ մի ազգային խնդիր, այս բառի բուն նշանակութեամբ։ Ցաւալիով Հայաստանի ծայրէն ի ծայր, նա գրանով արդէն իր կարեորութիւնը աննշանակներն կերպով ցոյց տուեց. իսկ եթէ նա ամենքի մօտ նոյն հետաքրքրութիւնը չը գրաւ,—մեղաւորը նա ինքը չէ, նա, որ իբրև մի բնական հոսանք, իր ընթացքով կընթանայ, այլ մեղաւորը նրա ելքը փակողներն են, որոնք չեն գիտէ, թէ այդպէս վարվելով նրանք պատճառ կարող են լինել հեղ հոսանքին ծով դառնալու, մի ծով, որի ճայթման բուռը ճայնից ընդհանք առաջինը պիտի լինեն, որ սարսափով պիտի փախչեն։

Կարելի է ենթագրել, որ հայկական անտեսական հարցին «նուազ կարևորութիւն տուողները երևոյ տեսակ անձեր են. անձեր՝ առանց պարզ հակացաղութեան այն դիրքի վրա, որը բռնում է անտեսականութիւնը ազգութեան գոյութեան մէջ, և անձեր՝ որոնց համար Տաճկա-Հայաստանի արդի քաղաքական դրութիւնը դեռ պարզ չէ, թէ որքան այս ենթադրութիւնները հիմնաւոր կամ անհիմն են, այդ կը լուսէ հետևաբար մեր այս գրուածքի գլխաւոր դիտողութիւնների համատատ կամ անհամատատ լինելուց։

Սակայն, ոչ թէ այդ հանգամանքն է մեր այս տողերի գլխաւոր նպատակը, այլ այն, թէ ինչ բնաւորութիւն ունի և կամ պիտի ունենար անտեսական հարցը Հայաստանի համար, որտեղ այն տեղը, որը նա պիտի բռնէ մեր ազգային այլ հարցերի մէջ և այդ արած վերացրած՝ քննել այն առաջարկութիւնները և կամ կարծիքները, որոնց յայտնվելուն տնտեսական հարցի զարթնելը անմիջապէս տեղիք է տուած։

Առանց կանխապէս դատել ցանկալու, բերենք այն կարծիքները։

Հաճիւ թէ սխալանքի տեղի տուած լինենք, եթէ այդ առաջարկների և նոցա պայմանաւորող ուղղութիւնների համագումարը այս երկու լլլխաւոր կէտերի մէջ ամփոփելու լինենք։ Մեծանիները այն կարծիքի են 1) Հայաստանի ազգային վերածնունդը նրա կրթութիւնից սպասելու է, ուստի կրթութիւն նրան տատարարելով նրա ազգային, քաղաքական և դոցա հետ միասին նրա անտեսական զարգացումը ապահովել կը նշանակէ. երկրորդները յարելով իրենց համոզման վրա պնդում են թէ, 2) Հայաստանի ազգային և քաղաքական զարգացումը պիտի նրա անտեսական յառաջադիմութիւնից սպասվի, ուստի տնտեսապէս նրան հոգալով նրա քաղաքական ապագան ապահովել կը նշանակէ։ Ուղղութիւնները այդ երկուքը լինելով, առաջարկները դրանց համապատասխան երկուքն են. առաջինների համար՝ ուսումնարանը իր, կարճութեան համար ասենք, հոգևկերը առարկաներով, երկրորդների համար՝ նմանապէս ուսումնարանը, բայց իր հոգևկերի առարկաների հետ կից արուեստակերի առարկաներով։

Աչքի կարնող կէտը այս ուղղութիւնների և առաջարկների մէջ, որպէս և սրանց բիւրաձև ֆորմուլները ինչ են, այն է, որ նրանք բոլորը բղխած են մի գլխաւոր, իշխող գաղափարից, որը ոչ այլ է, եթէ ոչ՝ հայկական ազգի յառաջդիմութիւնը առնաւորակ, վերցրած այդ ազգը որպէս բարոյական և մի և նոյն ժամանակ որպէս քաղաքական մի մարմին։ Ի՞նչ է սրա հետևանքը. այն, որ ով առաջարկում է հոգեկերի կամ արուեստակերի դպրոցը որպէս Հայաստանի բարօրման միջոց, նա չուէլի իր աչքի առաջ առաջի գծի վրա հայկական ուսումնարանին, հայկական արուեստի հոգսերը, վերցրած սրանց որպէս բուն ուսումնարան, որպէս բուն արուեստ իրենց տեխնիքական կողմնով. այնպէս որ իբրև թէ առաջինը ցանկար հայկական ուսումնարանը գերմանական դպրոցասէրի նախանձաբար չինել, իսկ միւսը ցանկար հայկական արուեստին այն փայլը տալը, որով ֆրանսիացոց քուրը խանդարվէր և այն տարածութիւնը, որ անգլիական պարլամենտը այլ ևս ուրիշ աւելի կարևոր գործ չունենար, եթէ ոչ Հայաստանի յեղյեղող արդիւնաբերութեան դէմը առնելու համար, անգլիական երկիրների առևտորի վրա Հայաստանի հետ կտրողական արգելք դնէր...— ոչ և ոչ ոքի մտադրութիւն է ուսումնարանից կամ արուեստից, եթէ կը ներէք ինձ այս խօսքը, մի մանուկիտական սիրոյ առարկայ չինել, այլ մէկի և միւսի ցանկութիւնն է ուսումնարանի և արուեստների կատարելագործութեամբ հայկական տարրի, հայկական հարևնքի քաղաքականոյժը զարգացնել։ Այլ իհարկէ՝ այդ առաջարկութիւնները ազգային վերականգման սիստեմ մնալ են։

Այլ երբէք չը պիտի մոռացվի, այս եղրակացութիւնը, որ քաղաքական արգասիքն է մեր բոլոր ազգային գործողութիւնների ձգտալորը, զի նա է այն իշխող գաղափարը, որից գիտակցաբար թէ անգիտակցաբար մեր մտածողութիւնները իրենց առաջի ուղիւրն են առնում և որի մէջ մեր համայն ազգային ձգտումները իրենց վերջին սահմանն են գտնում։ Գործակական սրդիւնքն է այն չափը, որով պիտի կշռվեն մեր ազգային չաները։ Բայց թէ արդեօք քաղաքական չաներին բոլոր միաչաները վարվողութիւն է, այդ երբէք չը պիտի կասկածվէր, քանի որ այն բոլոր ազգերը, որոնք դրան չեն հետևած և կամ կորուսած են այդ սեսակէտը իրենց ազգային ցուցմունքների, մանրիֆեստացիների մէջ, նրանք անմնաղառը կերպով ղղջացած են վերջը։—

Այդ այդպէս լինելով, հարցնում ենք, թէ արդեօք ինչ են նշանակում «քաղաքական չաներ» բառերը, երբ խօսքը երկրագործ, արհեստաւոր, վաճառական և ուսումնական դասի վրա է։ ինչ կապ ունի քաղաքականութիւնը՝ ուսումնարանի և արուեստի հետ։ խօսք չը կայ որ այդ կապը մի և նոյնն է, ինչ որ կայ առհասարակ կրթութեան և քաղաքականութեան մէջ, որովհետև թէ ուսումնարանը և թէ արուեստը մարդուս վրա այնպէս են ազդում, որ ազգային կեանքի համար նրանք այսպէս կամ այնպէս մի որոշ ուղղութիւն են ստանում։ Ակն է թէ, մեր ուզեցածը այն է իմանալ, թէ ինչումն է կայանում քաղաքական կրթութիւնը և այդ ցանկացած կրթութեան որ մասովը է բաւականացնում հա-

ԱՐՏԱՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ

ՀԱՑՈՑ ԽՆԴԻՐ

Այս վերնագրով տպված է հետևեալ յօդուածը „Journal d'Orient“ վիէննայի լրագրի մէջ։

Այն միջոցները, որ գործ դրեցին մեր ձայնը խեղդելու համար, մեզ չեն արգելի անդադար կրկնելու թէ օսմանեան կառավարութիւնը կարծես ինքն է աշխատում կորցնել հայերով բնակված նահանգները, քիւրդերին քաջալերելով, թէ ժամը հասել է, երբ հարկաւոր է գործ դնել եւրոպայից անհրաժեշտ ճանաչված բարենորոգումները Հայաստանի մէջ, և թէ Բ. Դուռը ուրիշ ելք չունի, բացի շտապելուց այդ վերանորոգումները մտցնելու, եթէ նա չէ կամենում այնպիսի հետևանքներ առաջ բերել, որոնք կը ստիպէին հայերին որոնել և գտնել իրանց փրկութիւնը օսմանեան կայսերութեան հովանաւորութիւնից դուրս, քանի որ թիւրքաց կառավարութիւնը, ինչպէս երևում է, չունի ոչ կամք, ոչ զօրութիւն պաշտպանել իր հպատակ հայերի կեանքը և կայքը թափառական մահմետական ցեղերի արշաւանքների և տեղական պաշտօնեաների կամայականութեան դէմ։

Մենք անդադար կաղաղակենք քիւրդերի մասին, մինչև որ եւրոպան վերջնականապէս չը կարգադրի ու չապահովացնի հայերի դրութիւնը թիւրքիայում, նոյն իսկ Բ. Դրան գործակցութեամբ, եթէ սա խելացի կը գտնվի, բայց առանց նրա օգնութեան, նրա կամքին հակառակ, եթէ Բ. Դուռը չը կամենայ ճանչել և հանգանակ որ իր շահն է պահանջում չը յարուցանել նոր յուզմունքներ ու փժաարութիւններ արևելեան ինդրի վերաբերութեամբ, որի հետևանքը կը լինէր, ինչպես 1878 թուից յետոյ, Սուլթանի այժմեան երկիրների մէջ նոր ինքնավարութիւնների հիմնելը ապագային սկզբունքին համեմատ։

Այդտեղ „Journal d'Orient“ հրատարակում է Դիարբէքիրի եպիսկոպոս Փիլիպպոս Նաջարեանցի նամակի թարգմանութիւնը, որ սա տպել է «Stamboul» լրագրի մէջ։ Թող այդ նամակը, աւելացնում է վիէննայի Փրանսիական լրագիրը, մի նոր խթագրուշութիւն լինի գործի մէջ շահ ուզնեցող բոլոր մարդկանց համար։

„Մենք իմացանք, ասում է սրբազանը, որ այդպես անուանված քիւրդ բէյերը, այդ թշուառ ազազակները, աղողորդան, չը գիտեմ ինչպես, մեայ կ. պօլսում։ Նրանք պնդում էին թէ անիրաւացի կերպով գտատպատված են Ալբանիայի մէջ աքսորանքին, որովհետև նրանք մեղաւոր չեն և կուզենային ճանաչել իրանց մեղագործներին, որպես զի ապացուցանելով իրանց անմեղութիւնը, վերադառնան իրանց հայրենիքը։ Բոլորն էլ գիտեն թէ այդ քիւրդ ազազակների քննութիւնը և նրանց աքսորանքի գատապարտելը կատարվեցաւ Արբէգին փաշայի կարգադրութեամբ։ Իսկ այդ աւազակների մեղագործը ես եմ եղել և ես տուեցի նրանց գործած բարբարոսութիւնների մասին անհերքելի ապացոյցներ, թէ Բ. Դրանը և թէ հայոց պատրիարքարանին հետագրելով։ Այդ հետագրիներից մինը ունի ինն ստորագրութիւն քրիստոնեայ ազգ և այլ գաւառների գլխաւորների։ Ես նոյնպես այդ գործի մասին զեկուցում նոր ուղարկեցի Կ. Պոլսի սրբազանին։ Այդ ժամանակ, Բ. Դուռը, գործի այդ տեսակ դրութեանը վերջ տալու համար, ուղարկեց Արբէգին փաշային Դիարբէքիր, որպես լիագօր կօմիսէր։ Արբէգին փաշա ազնիւ և խղճմտաւոր կերպով կատարեց իր յանձնառած պաշտօնը Դիարբէքիրում, որտեղ և կազմվեցաւ մի յանձնաժողով, որ բաղկացած էր նահանգապետից, կիպտիմ-փաշա գատաւորից, լիագօր պաշտօնեայից, տեղական խորհրդի անդամներից և երկրի կրօնական ղեկավարներից։ Այդ յանձնաժողովը ստուգեց քիւրդ աւազակների բոլոր բարբարոսութիւնները և կայացրեց գատավճիռ։ Այդ բանիս նրանց աքսորելու մասին, նրանց ներկայութենից երկիրը վերջնականապէս մաքրելու համար։ Եթէ այդ քիւրդերը անմեղ էին, ինչպէս կարող էր յանձնաժողովը անարգար կերպով աքսորել նրանց։ Մինչեւ Արբէգին փաշան իր յանձն առած պաշտօնը կատարելու համար չը վարձատրվեցաւ նախ մեշիրութիւն ստանալով, յետոյ նահանգապետ նշանակվելով Սիվազում և ապա Սալոնիկում և վերջապէս արտաքին գործերի մինիստր գառնալով։ Եթէ այդ թշուառները անմեղ էին, ինչպէս նրանք չը կարողացան արդարանալ մինչև որ Արբէգին-փաշան իր ձեռքում կատարութեան գիր գրնած ունէր։ Կառավարութիւնը չը պէտք է մոռանայ, որ իրանց երկիրը վերադարձած, այդ քիւրդերը կրկնակի վրէժ կը հանեն քրիստոնեայ ժողովրդից։ Ես ասեցի և կրկնում եմ որ ես ինձ յայտնում եմ նրանց մեղադրողը. ես Դիարբէքիրի առաջնորդ լինելով, լաւ տեղեակ եմ նրանց գործած անիրաւութիւնների մասին։ Ես պատրաստ եմ ներկայանալ ամեն տեսակ գատարանի առջև Արբէգին փաշայի ներկայութեամբ, այդ քիւրդերի մեղաւորութիւնը ապացուցանելու համար։“

Այդ քաջասիրտ արեղայի նամակը, ինչպես ասում է „Ժուրնալ դ'Օրիան“ լրագիրը մի կատարեալ յայտնութիւն է։ Փիլիպպոս սրբազանը ազնիւ և քաջ մարդ է։ Մենք հետաքրքրութեամբ կը հետևենք և կը տեսնենք թէ ինչ կասեն այդ գործի մասին զեկուցումները նոր յուզմունքներ ու փժաարութիւններ արևելեան ինդրի վերաբերութեամբ, որի հետևանքը կը լինէր, ինչպես 1878 թուից յետոյ, Սուլթանի այժմեան երկիրների մէջ նոր ինքնավարութիւնների հիմնելը ապագային սկզբունքին համեմատ։

Այդտեղ „Journal d'Orient“ հրատարակում է Դիարբէքիրի եպիսկոպոս Փիլիպպոս Նաջարեանցի նամակի թարգմանութիւնը, որ սա տպել է «Stamboul» լրագրի մէջ։ Թող այդ նամակը, աւելացնում է վիէննայի Փրանսիական լրագիրը, մի նոր խթագրուշութիւն լինի գործի մէջ շահ ուզնեցող բոլոր մարդկանց համար։

„Մենք իմացանք, ասում է սրբազանը, որ այդպես անուանված քիւրդ բէյերը, այդ թշուառ ազազակները, աղողորդան, չը գիտեմ ինչպես, մեայ կ. պօլսում։ Նրանք պնդում էին թէ անիրաւացի կերպով գատապարտված են Ալբանիայի մէջ աքսորանքին, որովհետև նրանք մեղաւոր չեն և կուզենային ճանաչել իրանց մեղագործներին, որպես զի ապացուցանելով իրանց անմեղութիւնը, վերադառնան իրանց հայրենիքը։ Բոլորն էլ գիտեն թէ այդ քիւրդ ազազակների քննութիւնը և նրանց աքսորանքի գատապարտելը կատարվեցաւ Արբէգին փաշայի կարգադրութեամբ։ Իսկ այդ աւազակների մեղագործը ես եմ եղել և ես տուեցի նրանց գործած բարբարոսութիւնների մասին անհերքելի ապացոյցներ, թէ Բ. Դրանը և թէ հայոց պատրիարքարանին հետագրելով։ Այդ հետագրիներից մինը ունի ինն ստորագրութիւն քրիստոնեայ ազգ և այլ գատաւորների գլխաւորների։ Ես նոյնպես այդ գործի մասին զեկուցում նոր ուղարկեցի Կ. Պոլսի սրբազանին։ Այդ ժամանակ, Բ. Դուռը, գործի այդ տեսակ դրութեանը վերջ տալու համար, ուղարկեց Արբէգին փաշային Դիարբէքիր, որպես լիագօր կօմիսէր։ Արբէգին փաշա ազնիւ և խղճմտաւոր կերպով կատարեց իր յանձն առած պաշտօնը Դիարբէքիրում, որտեղ և կազմվեցաւ մի յանձնաժողով, որ բաղկացած էր նահանգապետից, կիպտիմ-փաշա գատաւորից, լիագօր պաշտօնեայից, տեղական խորհրդի անդամներից և երկրի կրօնական ղեկավարներից։ Այդ յանձնաժողովը ստուգեց քիւրդ աւազակների բոլոր բարբարոսութիւնները և կայացրեց գատավճիռ։ Այդ բանիս նրանց աքսորելու մասին, նրանց ներկայութենից երկիրը վերջնականապէս մաքրելու համար։ Եթէ այդ քիւրդերը անմեղ էին, ինչպէս կարող էր յանձնաժողովը անարգար կերպով աքսորել նրանց։ Մինչեւ Արբէգին փաշան իր յանձն առած պաշտօնը կատարելու համար չը վարձատրվեցաւ նախ մեշիրութիւն ստանալով, յետոյ նահանգապետ նշանակվելով Սիվազում և ապա Սալոնիկում և վերջապէս արտաքին գործերի մինիստր գառնալով։ Եթէ այդ թշուառները անմեղ էին, ինչպէս նրանք չը կարողացան արդարանալ մինչև որ Արբէգին-փաշան իր ձեռքում կատարութեան գիր գրնած ունէր։ Կառավարութիւնը չը պէտք է մոռանայ, որ իրանց երկիրը վերադարձած, այդ քիւրդերը կրկնակի վրէժ կը հանեն քրիստոնեայ ժողովրդից։ Ես ասեցի և կրկնում եմ որ ես ինձ յայտնում եմ նրանց մեղագործը. ես Դիարբէքիրի առաջնորդ լինելով, լաւ տեղեակ եմ նրանց գործած անիրաւութիւնների մասին։ Ես պատրաստ եմ ներկայանալ ամեն տեսակ գատարանի առջև Արբէգին փաշայի ներկայութեամբ, այդ քիւրդերի մեղաւորութիւնը ապացուցանելու համար։“

Այդ քաջասիրտ արեղայի նամակը, ինչպես ասում է „Ժուրնալ դ'Օրիան“ լրագիրը մի կատարեալ յայտնութիւն է։ Փիլիպպոս սրբազանը ազնիւ և քաջ մարդ է։ Մենք հետաքրքրութեամբ կը հետևենք և կը տեսնենք թէ ինչ կասեն այդ գործի մասին զեկուցումները նոր յուզմունքներ ու փժաարութիւններ արևելեան ինդրի վերաբերութեամբ, որի հետևանքը կը լինէր, ինչպես 1878 թուից յետոյ, Սուլթանի այժմեան երկիրների մէջ նոր ինքնավարութիւնների հիմնելը ապագային սկզբունքին համեմատ։

դեկիրի ուսումնարանը և արուեստակիրի դպրոցը և թէ արդեօք այդ երկուքը միասին բաւականացուցիչ գարանտիաներ են տալու մեզ մեր վերածննդեան գործին անհրաժեշտ համարած պայմանների իրագործվելուն թէ ոչ։

Ահա գլխաւոր հարցը։ Արդ, ով այլ տեսակ է հասկանում, թող յայտնէ, բայց քաղաքականապէս կրթել մի ազգ մենք այլ տեսակ չենք կարող հասկանալ, եթէ ոչ՝ կրթել նորան այնպէս, որպէս զի նա ուսումը թէ այլապէս, քաղաքացու ազատութիւնները վայելելուց իր ընդունակութիւնները բազմակողմանի կերպով զարգացնէ։ Մեր խօսքը Տաճկա-Հայաստանի վրա լինելով, մեր ասածը, թարգմանած տաճկա-հայկական հանգամանքների վրա, պիտի նշանակէ՝ կրթել հայ մանուկին այնպէս, որ նա մի անդրդուելի ձգտում ունենայ քաղաքացի լինել, այսինքն քաղաքացու ազատութիւններ ձեռք բերել։ Բայց որովհետև կայր պիտի լինել չը հասկանալու համար, որ այդ քաղաքական ազատութիւնները Տաճկա-Հայաստանի ինքնավարութեան իրաւունքների հետ միասին կարելի է միայն ձեռք բերել, ուստի վարանիլ պէտք է արդեօք պահանջելու, որ ինչ ձեերով և ուղենալու լինինք կրթել մեր հայկական սերունդը, նորա քաղաքական ոգին զարթեցնելու համար հարկ անհրաժեշտ է մի կողմից՝ արծարծել նորա մէջ Տաճկա-Հայաստանի ինքնավարութեան գաղափարը, իսկ միւս կողմից զարգացնել նորա մէջ այն ոյժերը, որոնք այդ գաղափարի յաղթութեան պայմաններն են՝ մտաւոր կրթութիւն, ֆիզիքական ոյժ, քաջասրտութիւն և անտեսական ոյժ և այս վերջինը հինգ պատճառներով. նախ՝ որ հայը Հայաստանում սիրով մնալ կարողանայ, երկրորդ, որպէս զի հայը իր դրացիներին անտեսապէս անհերքելի կերպով գերազանցել, երրորդ՝ որպէս զի ամեն տեղ ցրուած հայերին ազազայի համար ոչ թէ միայն ազգասիրութեան, այլ և գրական հիման վրա կարելիութիւն տրվի իրենց բուն հայրենիքը վերադառնալ, չորրորդ՝ և որը չատ կարևոր կէտ է, տաճկահայ գիւղացիներին տնտեսականութիւն ունենալու կարելիութիւն տալ այն տեղերում, ուր տաճիկը հողային սեփականութիւնը իր ձեռին ունենալով, հայերին իր կամքին մէջ է պահած, իսկ հինգերորդ՝ վերջապէս՝ ազատելուց մեր հայ ազգաբնակութիւնն ձեռքերին Հայաստանի արդիւնքները եւրոպական ազազայ գաղթականների և կապիտալիստների դէմ, որը այնքան հեռու չէ, որքան չատերը գուցէ իրենց երևակայել կարողանան։

Եթէ ընթերցողը համաձայն է մեզ հետ այս բոլոր կէտերի վրա, դէպի հարցի, որպես տեսնում էք, ոչ այնքան հասարակ լուծումը մի համարեա թէ վերջնական քայլ ևս պիտի արած համարել։

Կը տայ մեզ, որպէս արդէն անուանեցինք, հոգեկրթի ուսումնարանը այդ բոլորը արդեօք միասին։ Այդքան խոստանալուն գերմարդկային համարձակութիւն պէտք է, ուրեմն ոչ և արուեստագիտութեան ուսումն միակ այդ բոլոր պահանջմունքներին նմանապէս չէ կարող բաւել, այդ անկերն է և ապացոյցի անկարօտ։ Բայց նրանից իւրաքանչիւրը լրացնելով այն ընդհանրութեան մի որոշ մասը՝ այդ երկուքը ևս անհրաժեշտ կերպով մեր ազգային վերածննդեան գործին կարևոր պայմաններ պիտի համարել։ Արդեօք այս բանի մէջ տատանում համոզելուս համար աւելի զօրեղ ապացոյցներ են հարկաւոր. մենք չենք կարծում։

Այս մեկնութիւններից յետ, անտեղի չէր լինի մի խօսքով պարզել տնտեսական հարցի առնչութիւն ծնած տարաձայնութիւնների բուն պատճառը։ Աւելորդ բացատրութիւնների կարօտութիւն չը կայ դիմելու. տարաձայնութեան խորին արմատը նրանում որոնելու է, որ ոմանք, ուսումնարան և արուեստ քաղաքական բնաւորութիւններին ապաձանաչ գալով, նրանց մէջ այլ ևս չը գիտեմ թէ ինչ աչքով այս կամ այն տարրերը կը ճգնին որոնել, որոնք մեր ազգային վերածննդեան այժմ ամենքի սիրոը բռնած գործի հետ գուցէ միայն մի հեռաւոր յարաբերութիւն ունենն, այն է՝ ուսումնարանի մէջ տեսնել միայն նորա տուած գիտութիւնները և չը տեսնել մի և նոյն ժամանակ այն կրթութիւնը, որը արդարվում է երեխայի մէջ այդ գիտութիւնները աւանդելու. մեծ օրենքով և այն ազգային տգիտին, որը թելադրվում է նոյն երեխային նոյն իսկ ազգային ուսումնարանների ուղղութեամբ. իսկ արուեստագիտութեան զարգացման մէջ տեսնել միայն բուն և կամ ազգային պարծանքի մի առիթ, բայց չը հասկանալ նրա մէջ նրա քաղաքական նշանակութիւնը և այն դերը, որը տնտեսական զարգացման վիճակած է կատարելու մեր ազգային վերածննդեան գործի մէջ։

Ի նկատի առնելով մեր ազգային չաների ամբողջութիւնը, մենք կը վստահանանք կարծելու որ ոչ թէ միայն տնտեսական հարցի, աւազ, այդքան ուշ զարթնելը գլխավին հիմնված է (փառք և պատիւ նորա զարթնիչներին!), այլ, և այս գուցէ չատերին անսպասելի թվի, ինչի մէջ մենք նմանապէս կարօտութիւն պիտի զգանք, այդ նոյն իսկ հոգեկրթի ուսումնարանների հարցի լուծումին է։ Ուսումնարաններ հիմնել—խօսք չը կայ, նոյն իսկ այդ փաստը մի մեծ բան է—բայց ուսումնարանները հիմնելով ինչ կը նպատակէ մխացեալ ընկերութիւնը. չէ որ ազգային կրթութիւն բառերը բոլոր լրագիրների, ակումբների և ժողովների նշանաբանն է դարձած. Արդեօք այդ ուսումնարաններում աւարտած գիտութիւնները իրենց մէջ պիտի բավականին ազգային կրթութիւն ասուած բանը, թէ այս վերջինը պիտի նաև մի այլ բան նշանակէ, քան թէ մի լոկ գիտութիւն։ Կրթել նշանակում է ուղղութիւն տալ, ուստի կրթութիւն տալ չէ նշանակում միայն ուսումնարան հիմնել, որովհետև կրթելի է հիմնել նրան առանց ուղղութեան։ Արդ, չը կայ ոչ մի լուսաւոր երկիր, ուր ուսումնարանները լիակին առանց մի որ և է յայտնի ուղղութեան. ամեն երկրում ազգային ուսումնարանները ենթարկված են մի պրօգրամմի, որը ծնունդ է մի որ և է սիստեմի և որի գործադրութեամբ ազգի գաւակը ստանում է իր ժամանակակից ընդհանրապէս, իսկ մասնաւորապէս նախնեաց իր երկրի, իր հայրենիքի պահանջմունքների համեմատ թէ գիտութիւնը և թէ կրթութիւնը, այսինքն ուղղութիւնը, հոգին։ Բայց մեր տաճկա-հայկական հայրենիքի ամենագլխաւոր պահանջմունքն է՝ նորա քաղաքական վերածնունդը, ուստի չէ որ հարկաւոր է, որ մեր ուսումնարանների սիստեմը, պրօգրամմը այդ գլխաւոր գաղափարից ծնված լինի. Մենք տեսանք արդէն, թէ իր որ մասովը հոգեկրթի ուսումնարանը պիտի մատակարէ այդ գաղափարի իրագործվելուն, և որովհետև մեր նպատակը չէ ուսումնարանական հարցը իր ամբողջութեամբ քննել, ուստի մենք կը բաւականանանք միայն հարցնելով, թէ իր ատաճկան Տաճկա-Հայաստանի ուսումնարանը համապատասխանում է այդ երկրի վերակազման միայն հետևեալ պայմանին մէջ բէֆօրմների անյապաղ իրագործելը մի անհրաժեշտ պահանջ է։

Անգլիան խօսեց, Ռուսաստանը իր պահանջները յայտնեց, Իտալիան նոյնպես, այժմ հերթը Ֆրանսիային է պատկանում, ասում է „Journal d'Orient“ լրագիրը, Ֆրանսիային, որ իրաւունք չունի լռել այնպիսի մի հարցի մէջ, որտեղ գաղաքակերութեան և մարդասիրութեան վեմ շահերը նրա աւանդական օգնութիւնն են պահանջում։

Ներսէս պատրիարքը, հայոց քաղաքական գլուխը, ապի ընարվածը իր կոչման բարձրութեան վրա է կանգնած։ Ներսէս սրբազանը միացնում է իր մէջ քաղաքական քաջութիւնը, որ պահանջում է ճշնշվածների օգնութիւնը, բարձր մտաւոր զարգացումը որ փրկութեան ճանապարհները է բաց անում և միջոցներ է գտնել տալիս, և ոգու այն ոյժը, միզմացրած զգուշութեամբ և քաղցրութեամբ, որ ընդդիմագրելով անհամբերներին, մի և նոյն ժամանակ ոգևորում է թոյլերին։ Ներսէսը հաւատում է և յոյս ունի այն հաւատով և յոյսով, որ ընդունակ է տեղափոխել սարերը և բացանել գերեզմանների դռները։

Իր հետևեալ համարներում „Journal d'Orient“ լրագիրը խոսանում է նաև մի յօդուած տպել հայոց խնդրի մէջ տիրապետող մի քանի բացառական հայեացքների մասին և յետոյ ծանօթացնել իր ընթերցողներին Գրիգոր Աւծրունու երկու գասախօսութիւնների հետ և այդ գրուածների գլխաւոր կէտերի մասին իր սեփական դիտողութիւններն անել։

ԱՆԳԼԻԱ

Սեպտեմբերի 8-ին Ուլսթի իշխանը ներկայ էր Լիվերպուլի մէջ մի նոր նաւահանգիստի բացման հանդիսին, որ նոյնպիսի շքեղութեամբ կատարվեցաւ, ինչպես և Գոնթլէօրի մէջ։ Անգլիական նաւահանգիստների և պահեստների այդպիսի ընդարձակումը ապացուցանում է, որ անգլիան առ-

ռևտուրը բոլորովին ընկած չէ, ինչպես մի քանիսը կարծում էին։ Լօրդ Դերբի հանդիսի ժամանակ նկատեց, որ երկրագործութիւնը շուտով սեւերի ընդարձակ չափեր կը առնայ և աւելացրեց, թէ շաբաթի և թէյի գործածութեան ընդարձակվելը ապացուցանում է ամբոխի բարօրութիւնը և աղքատութեան սահմանափակվելը։

Ռուսաց և գերմանական կայսրների տեսակցութեան մասին Դանցիգի մէջ անգլիական „Times“ լրագիրը նկատում է. „Զինուորական մեծ պատրաստութիւնները չեն հարցնում Անգլիայի կարծիքը բարեկամութեան այն ստորագրի մասին, որ նրանք կամենում են ունենալ միմեանց հետ։ Անգլիան չէ էլ ցանկանում, որ նրանից այդ հարցնեն և ուռնութեամբ նայում է պետութիւնների մէջ կայացած բոլոր համաձայնութիւնների վրա, եթէ նրանք չեն վնասում Անգլիայի շահերին։ Կայսրների տեսակցութեան մէջ Անգլիան իր համար թշնամական ոչինչ չէ նկատում։“

Իրլանդիայի մէջ օրվայ նշանաւոր խնդիրը Փիլլօին ճնոն է համարվում։ Նա սկզբից բողոքում էր իրլանդական պատգամաւորների գործունէութեան դէմ, երբ նրանք փորձում էին փոփոխութիւններ մտցնել կալուածական նոր օրինագծի մէջ։ Նրա կարծիքով, պատգամաւորները այդ օրինագիծը ամրողջապես պէտք է մերժէին։ Վերջին ճառը արտասանելու ժամանակ Փիլլօն նշանակեց, որ նա երբէք չէ ուրացել այն մեծ օգուտները, որ կունենայ Իրլանդիայի գիւղական ազգաբնակութիւնը կալուածական նոր օրէնքի շնորհիւ։ Հենց այդ պատճառով նա թշնամրար էր վերաբերվում այդ օրէնքին, որ չափազանց ևս վնասէ իրլանդական միութեանը։ Փիլլօն վախենում է, որ գիւղական ազգաբնակութիւնը, հաշտվելով իր գլուխեան հետ, առաջվայ պէս եռանդով չէ մաքառի իրլանդական կալուածական ռէֆորմի դէմ։

Անգլիական կառավարութիւնը մեծ սխալ գործից, որ օգուտ չը քաղեց կալուածական օրէնքի հաստատվելուց և չարձակեց բանտերից այն բոլոր իրլանդացիներին, որոնք վարչական ճանապարհով կալանաւորված են։ Կալուածական օրէնքի հաստատվելուց յետոյ կալուածական միութեան ժողովները առաջվայ չափ բազմամարդ չեն լինում։ Եթէ ներկայումս վարչական խըստութիւնները վերջանային, երկրի մէջ կատարեալ հանգստութիւն կը տիրէր։

ՆԱՄԱԿ ԹԻՒՐՔԻԱՑԻՑ

—

Կ. Պօլիս, 31 սեպտեմբերի.

Մի ողբերգական անցք այս օրերս Կ. Պօլսի օտար մամուլի խօսակցութեան գլխաւոր նիւթը եղաւ. որչափ էլ այդ անցքը ահեղի հետաքրքիր լիներ և աւելի կարեւոր հայ մամուլի համար, ինչպես մի սեպհական եղելութիւն, որը սեղի է ունեցել հայկական կեանքի մէջ, սակայն ոչ միևնոյն ևսթը հայ թերթերից, ոչինչ չասեց նորա մասին։

Անցքը կայանում է հետևեալում. տեղիս բժշկական լիսէյի բարձրագոյն դասատուներ ունեցող մի հայ երիտասարդ, որի միայն անունը կարողացայ իմանալ, որ Վ.Գէորգ է, ունենում է մի խիստ անբարոյական հայր, որը չը նայելով իր անդամ սարսիների միչև չորրորդ սերունդը ներկին է ներկարկում իր խեղճ հոգիտա կնոջ, որը արդէն վեց որդու մայր է լինում։ Մեծ որդին լինելով Վ.Գէորգը, միշտ կարողացաւծին չափ պաշտպանում է իր թշուառ մօրը, յաճ անգամ մօր վրա ուղղած փայտեայ տարատներին իր սեփական գլուխը թեքելով։ Տարին անցնում է տարուայ հետ, բայց անբարոյական և անիրաւ հայրը հանգստութիւն չէ գտնում, այլ վերջացնում է բանը նորանով, որ հետզհետէ գանգատ անելով, փոքր առ փոքր մահվան է հասցնում խեղճ կնկան, որ ինչ հաս խեղճ մորքրիկ զաւակներին անհէր թողնելով։ Ցեսնելով որ էլ եղածը եղել է, Վ.Գէորգը չէ ուզում իր սեփական ձեռքով մի նոր զոհ էլ իր եղբայրների առաջ իր անօրէն հօր բերել, տալով նորան արդարադատութեան առաջին, մանաւանդ որ կարծում է թէ իր հօր սրած գծոխային վարմանքը կազդէ վերջապէս նորա խղճի վրա և գարձեալ կը տայ նրա ուշադրութիւնը իր փոքրիկ որբերի հոգատարութեան վրա։ Բայց գոր չդայ. մի ամիս չանցած հրէշանոց հայրը անակնկալ կերպով պակսվում է եկեղեցում մի այլ ինոչ հետ և թերում նահեցնում նորա խեղճ չուսանասէր որբերի գլխից։

Վ.Գէորգը դեռ էլի չդայ չէ կորցնում, այլ կարծում է, որ գուցէ սորանից յետ խելքի կը գայ ու կարթնանայ իր ամնի հայրը հանգստացնելով իր գաղանային կրքերը և կատաղութիւնը։ Բայց գարձեալ զուր չդայ է չայտնվում. հոսանակ մեռմանալու և ուշքի գալու, հայրը սկսում է այս անգամ իր փոքրիկ զաւակներին հալածել գրեթէ ամեն օր նոցանից մէկին ուշաթափ անելով ապտակի և փայտի հարուածներով, խեղճ Վ.Գէորգը էլ բոլորովին խելքը կորցնում է. մի կողմից հարկատր է իր գլխին հոգը տանել և դասերից յետ չը մնալ, միւս կողմից հարկատր է իր խեղճ անտէր եղբայրներին պաշտպանել, ինչ անէ. ամեն օր սկսում է ընկնել իր հօր ոտքերը աղաչելով նորան խնայել իր սեփական զաւակներին, բայց ոչինչ ազդանք, ոչինչ արտասուք չեն կարողանում ազդել հօր վրա, որը վերջացնում է նորանով, որ գնում է տեղիս դատարան իր բոլոր կայքը, որը ասում են բաղկացած է երեք—չորս անկից և խանութներից, իր նոր կնկայ վրա գարձնելու դիտաւորութեամբ։ Բացի դրանից դեռ մի քանի օր առաջ դուրս է անում դռնից իր բոլոր վեց զաւակներին էլ, որոնց վեր առած խեղճ Վ.Գէորգը տանում է պատսպարում ծոլի ախում մի բարեսէր ծեր ձիւրոյի բիվուակի տակ, ամեն օր ինքն էլ գիշերները իր չարաբաղդ եղբորց վիճակակից լինելով։

Ասում են թէ պրօֆէսօրները վաղուց հետ նկատում էին Վ.Գէորգին չափից դուրս պլպլած գրեթէ հոգևպես տիանդ և իր տաճիկ և յոյն դասընկերների կողմից մի առանձին գորով և համակրութիւն վայելելիս։ Ցայտնվում է վերջը, որ Վ.Գէորգի ընկերները լիցէի մէջ հետաքրքիր լինելով Վ.Գէորգի բարոյական տանջանքներին, որը խեղճ պատանին չէ կարողանում ծածկել իր երեսի վրա, իմանում են վերջապես նրա վիշտը և երբ հայրը տանից դուրս է անում, այդ օրից Վ.Գէորգի եղբայրների համար տաճիկ և յոյն ուսանողները հանգստութիւն են բաց անում միմեանց մէջ և քաջալերում են Վ.Գէորգին, որ թող նա իր դասերից յետ չընկնի, միամիտ մըտածով որ իր եղբարց ամրողջ ձմեռվայ հագուբաճկը կը գայնն։

Այս գիպուած թէ չատ միմիթարական լինում. բայց ինչ արած, երբ Վ.Գէորգը տեսնում է որ իր եղբարց բոլոր ապագայ ապահովութիւնները, անշարժ կայքերը, չտալով ձեռքից պիտի դուրս գան, ընկնելով մի լիրբ հնակ ձեռքը։ Ամեն կողմից տարտը քննելով Վ.Գէորգը որոշում է գոնել իրան իր եղբարց ապագայի համար, վանսորոյ ապահովով մինչև վերջի րոպէն, Վ.Գէորգը իմանում է, որ ամա արդէն հայրը գնում է դատարան իր բոլոր ունեցածը հնակ վրա գարձնելու համար. այս լինում է կէսօրին։ Վ.Գէորգը կանգնում է իր հօր անցնելի ճանապարհի վրա. ձիւղ կէսօրին, ինչպես ասեցի, դեռ է գալիս հայրը։ Վ.Գէորգը մեծ բարոյական մաքառման մէջ իսկոյն ընկնում է հօր ոտերը և ափսիսալ արտասուքով պաղատում է նորանց իր եղբարց վրա։ Հայրը բոլորովին գանվում է անտարբեր, այլ սկսում է ապտակներ տալ Վ.Գէորգին։ Ցետոյ գարձնում է երեսը, դատարան գնալու համար։ Այս վայրկենին Վ.Գէորգը առիւծի պէս թռչելով տեղից, արձակում է սարսռանքը և հայրը գետին է ընկնում անշունչացած. երիտասարդ գցում է սարսռանքը ծոլը և տալիս է իրան գպատիների ձեռքը։

Ահա ձեզ մի տխուրի անցք, որ պատահում է հայկական ընտանիքի մէջ և որը որչափ էլ պատկանի իր մէջ ունի սերունդի վատագոյն արարքները, այնչափ էլ ցոյց է տալիս այժմեան երիտասարդ սերունդի մոլորված տրամադրութիւնը և Կ. Պօլսի հայկական կեանքի մէջ մի տազտապիտ և վերին աստիճանի տխուր և անմխիթար երևոյթ է ներկայացնում, որ կարող է համարվել այժմեան ընդհանուր մարդկային բարոյական սարսափելի տխուր։ Կամ տպանութիւն կամ անհնազանդութիւն։ Ա՛ան որոշ եթէ կայ նրա մէջ մի հետաքրքիր և խրատիչ տարր, այդ պիտի լինի անշուշտ տեղիս հայ մամուլի համար, որ ոչ օտարին մինչդեռ մենք տեսնում ենք բոլորովին հակառակը. «Stamboul» ամրողջ սիւնակներ է նուիրում այս դէպքին, որի մէջ յանգատր է և հին սերունդը և նորը, և հայրը և որդին, տրաւէր կարգալով բոլոր ծնողներին ուշադրութեան առնել այդ խրատիչ օրինակը և բարոյական կերպով վարվել զաւակների հետ, մինչդեռ «Մասիսը» նոյն օրը ոչ մի բառով անգամ չէ խօսում այս մասին, լցնելով իր ամբողջ թերթը ուրիշ յոգուածներով։ Արժանի են արդեօք այսպիսի թերթեր մամուլ կոչվելու. ինչ ազդեցութիւն, ինչ կրթիչ նշանակութիւն կարող են ունենալ այսպիսի թերթեր տեղիս հասարակութեան վրա թէկուզ այդ թերթերի թիւը լինի ոչ մեզ— եօթը, այլ նաև տասնեւեօթը։

Գրիգոր Նիկողոսեան

„ՄՇԱԿԻ“ ՊԱՏԱՍԽԱՆՆԵՐ

—

—Թիֆլիս. Շատ ափսոս։ Անկարող ենք պարզել։ Բացի ասրանից ձեր նամակը չենք տպի, քանի որ ձեր իսկական ազգանունը մեզ յայտնի չէ։

—Կիեվ. Պ. Բրօշիւրը կուղարկենք ձեզ, իսկ միացած 75 կոպէկ կը հասցնենք մի գրավաճառի, որովհետև մենք, ինչպես չազար անգամ ասել ենք, չենք յանձն առնում ուղարկել ոչ մեզ գրքեր, որոնք չեն ծախվում մեր խմբագրութեան մէջ։ Ձչմարիտ զարմանալի մարդիկ են հայերը. ինչքան կրկնես,— չէ օգնում։

ԻԳՆԻՒ. Շ. Շնորհակալ ենք ձեր ուղարկված հեռագրի համար։ Կաշխատենք ծանօթանալ պարտի հետ թիֆլիսում։

—ՊՕԼՏԱՎԱ. Թ. Կուք որտեղից էք չարել, թէ իբր թէ մենք յայտարարութիւն ենք տպել մեր լրագրում թէ ընդունում ենք գանազան պատուէրներ այլ և այլ լրագրների և գրքեր ցանկացողներին ուղարկելու։ Երբէք այդ տեսակ յայտարարութիւն տպած չենք և այդ տեսակ յանձնարարութիւնները չենք ընդունում։ Վերջապես ձեր ականջներից բամբակը հանեցէք։

—ՂԱՐԱԲԼՈՒՂ. Յ. Բ. Նիւթ գիտենալիք թէ ինչքան նիւթ ենք տանում, եթէ տեսնէիք թէ ինչքան նիւթեր գարած են մեր գրատեղների վրա, որքան ածված են նամակներ արկղերում, գամբուղում, եթէ գիտենայիք որ օրվայ մէջ աշելի նամակներ ենք տանում, քան թէ կարողանում ենք կարդալ,—չէիք գարմանալ որ բոլոր տասացածը չենք տպում. Այն նիւթով որ մենք տանում ենք, կարող ենք տրատարակել «Մշակը» օրը երկու անգամ. պարզ է որ ամբողջ նիւթը չենք կարող տպագրել։

Խմբագիր—տրատարակող ԳՐԻԳՈՐ ԱՐԾՐՈՒՆԻ

ներին հայերի մարմնաւոր այժին, քաջասրտութեան և միութեան։ Ամենքին յայտնի է թէ, բոլոր լուսաւորեալ երկիրներում մարմնաւորվ վարժողութիւնները ազգային կրթութեան մէջ ինչ անագին տեղ են բռնում։ Հայի համար այդ կրթութիւնը ոչ թէ միայն հարկաւոր է, այլ եռապատիկ անհրաժեշտութիւն է և ամն ինչու։ Նրօպային կրթվում է մարմնապես նախ ուսումնարանում, իսկ երկրորդ՝ իր զինուորական ծառայութեան մէջ, որը պարտադրեցուիչ է ամենի համար և որը տեում է ամրողջ երեք-չորս տարի, իսկ միջանում երկրորդը ամենին չը կայ, իսկ առաջինը այնպես մի թոյլ տեղ է բռնում մեր պրօգրամների մէջ, որ հազիւ թէ նրան կրթութիւն անուանել կարելի է։ Պետ այդ բաւական չէ. մեր հայերի մեծամասն, գործնական և հասարակաց կեանքում այն տատիճանի վատ, տհասղական տովորութիւններ կան, որ կարելի է կարծել, թէ այդ տովորութիւնները տտեղծված լինելին իսկապես ազգի առողջութիւնը քայքայելու համար, իսկ մեր հինգ հարիւր տարուայ պատմական ճակատագիրը թոյլ չայի մեզ այժի հետ նորա սերտն էլ կտորեց, քաջասրտիւնն էլ խլեց։ Ես գարմանում եմ, կարող եմ ասել թէ խղճում եմ միանգամայն այն մարդկանց, որոնք, հայերի քաջութեան վրա խօսք եղաւ թէ չէ խոկին Լազարեվներ, Լօրիս-Մելիքօվներ և Տէր-Ղուկասօվներ ասպարէզ կը բերեն։ Դէ հերիք է, Աստուած կը սիրէք, լոյս ցերեկով ձեզ կայր նը, ձեռնեցէք, որովհետև վախենալու տեղիք կայ, որ այդպիսի երեխայական զրոյցներ կրկնվելով աւանդութեան մէջ այնպես արմատանան, որ խեղճ ազգը գործը նորանով կը վերջացնէ, որ ինքը կը սկսէ իր մեծ քաջութեան վրա տասաալ բոլորովին այն հիման վրա, որով պարծենում էին այն յայտնի բաները, որոնց նախիքը չունին հայերի մարմնաւոր այժին, քաջասրտութեան և միութեան։ Ամենքին յայտնի է թէ, բոլոր լուսաւորեալ երկիրներում մարմնաւորվ վարժողութիւնները ազգային կրթութեան մէջ ինչ անագին տեղ են բռնում։ Հայի համար այդ կրթութիւնը ոչ թէ միայն հարկաւոր է, այլ եռապատիկ անհրաժեշտութիւն է և ամն ինչու։ Նրօպային կրթվում է մարմնապես նախ ուսումնարանում, իսկ երկրորդ՝ իր զինուորական ծառայութեան մէջ, որը պարտադրեցուիչ է ամենի համար և որը տեում է ամրողջ երեք-չորս տարի, իսկ միջանում երկրորդը ամենին չը կայ, իսկ առաջինը այնպես մի թոյլ տեղ է բռնում մեր պրօգրամների մէջ, որ հազիւ թէ նրան կրթութիւն անուանել կարելի է։ Պետ այդ բաւական չէ. մեր հայերի մեծամասն, գործնական և հասարակաց կեանքում այն տատիճանի վատ, տհասղական տովորութիւններ կան, որ կարելի է կարծել, թէ այդ տովորութիւնները տտեղծված լինելին իսկապես ազգի առողջութիւնը քայքայելու համար, իսկ մեր հինգ հարիւր տարուայ պատմական ճակատագիրը թոյլ չայի մեզ այժի հետ նորա սերտն էլ կտորեց, քաջասրտիւնն էլ խլեց։ Ես գարմանում եմ, կարող եմ ասել թէ խղճում եմ միանգամայն այն մարդկանց, որոնք, հայերի քաջութեան վրա խօսք եղաւ թէ չէ խոկին Լազարեվներ, Լօրիս-Մելիքօվներ և Տէր-Ղուկասօվներ ասպարէզ կը բերեն։ Դէ հերիք է, Աստուած կը սիրէք, լոյս ցերեկով ձեզ կայր նը, ձեռնեցէք, որովհետև վախենալու տեղիք կայ, որ այդպիսի երեխայական զրոյցներ կրկնվելով աւանդութեան մէջ այնպես արմատանան, որ խեղճ ազգը գործը նորանով կը վերջացնէ, որ ինքը կը սկսէ իր մեծ քաջութեան վրա տասաալ բոլորովին այն հիման վրա, որով պարծենում էին այն յայտնի բաները, որոնց նախիքը չունին հայերի մարմնաւոր այժին, քաջասրտութեան և միութեան։ Ամենքին յայտնի է թէ, բոլոր լուսաւորեալ երկիրներում մարմնաւորվ վարժողութիւնները ազգային կրթութեան մէջ ինչ անագին տեղ են բռնում։ Հայի համար այդ կրթութիւնը ոչ թէ միայն հարկաւոր է, այլ եռապատիկ անհրաժեշտութիւն է և ամն ինչու։ Նրօպային կրթվում է մարմնապես նախ ուսումնարանում, իսկ երկրորդ՝ իր զինուորական ծառայութեան մէջ, որը պարտադրեցուիչ է ամենի համար և որը տեում է ամրողջ երեք-չորս տարի, իսկ միջանում երկրորդը ամենին չը կայ, իսկ առաջինը այնպես մի թոյլ տեղ է բռնում մեր պրօգրամների մէջ, որ հազիւ թէ նրան կրթութիւն անուանել կարելի է։ Պետ այդ բաւական չէ. մեր հայերի մեծամասն, գործնական և հասարակաց կեանքում այն տատիճանի վատ, տհասղական տովորութիւններ կան, որ կարելի է կարծել, թէ այդ տովորութիւնները տտեղծված լինելին իսկապես ազգի առողջութիւնը քայքայելու համար, իսկ մեր հինգ հարիւր տարուայ պատմական ճակատագիրը թոյլ չայի մեզ այժի հետ նորա սերտն էլ կտորեց, քաջասրտիւնն էլ խլեց։ Ես գարմանում եմ, կարող եմ ասել թէ խղճում եմ միանգամայն այն մարդկանց, որոնք, հայերի քաջութեան վրա խօսք եղաւ թէ չէ խոկին Լազարեվներ, Լօրիս-Մելիքօվներ և Տէր-Ղուկասօվներ ասպարէզ կը բերեն։ Դէ հերիք է, Աստուած կը սիրէք, լոյս ցերեկով ձեզ կայր նը, ձեռնեցէք, որովհետև վախենալու տեղիք կայ, որ այդպիսի երեխայական զրոյցներ կրկնվելով աւանդութեան մէջ այնպես արմատանան, որ խեղճ ազգը գործը նորանով կը վերջացնէ, որ ինքը կը սկսէ իր մեծ քաջութեան վրա տասաալ բոլորովին այն հիման վրա, որով պարծենում էին

Նում էին այն յայտնի բաները, որոնց նախիքը չունին հայերի մարմնաւոր այժին, քաջասրտութեան և միութեան։ Ամենքին յայտնի է թէ, բոլոր լուսաւորեալ երկիրներում մարմնաւորվ վարժողութիւնները ազգային կրթութեան մէջ ինչ անագին տեղ են բռնում։ Հայի համար այդ կրթութիւնը ոչ թէ միայն հարկաւոր է, այլ եռապատիկ անհրաժեշտութիւն է և ամն ինչու։ Նրօպային կրթվում է մարմնապես նախ ուսումնարանում, իսկ երկրորդ՝ իր զինուորական ծառայութեան մէջ, որը պարտադրեցուիչ է ամենի համար և որը տեում է ամրողջ երեք-չորս տարի, իսկ միջանում երկրորդը ամենին չը կայ, իսկ առաջինը այնպես մի թոյլ տեղ է բռնում մեր պրօգրամների մէջ, որ հազիւ թէ նրան կրթութիւն անուանել կարելի է։ Պետ այդ բաւական չէ. մեր հայերի մեծամասն, գործնական և հասարակաց կեանքում այն տատիճանի վատ, տհասղական տովորութիւններ կան, որ կարելի է կարծել, թէ այդ տովորութիւնները տտեղծված լինելին իսկապես ազգի առողջութիւնը քայքայելու համար, իսկ մեր հինգ հարիւր տարուայ պատմական ճակատագիրը թոյլ չայի մեզ այժի հետ նորա սերտն էլ կտորեց, քաջասրտիւնն էլ խլեց։ Ես գարմանում եմ, կարող եմ ասել թէ խղճում եմ միանգամայն այն մարդկանց, որոնք, հայերի քաջութեան վրա խօսք եղաւ թէ չէ խոկին Լազարեվներ, Լօրիս-Մելիքօվներ և Տէր-Ղուկասօվներ ասպարէզ կը բերեն։ Դէ հերիք է, Աստուած կը սիրէք, լոյս ցերեկով ձեզ կայր նը, ձեռնեցէք, որովհետև վախենալու տեղիք կայ, որ այդպիսի երեխայական զրոյցներ կրկնվելով աւանդութեան մէջ այնպես արմատանան, որ խեղճ ազգը գործը նորանով կը վերջացնէ, որ ինքը կը սկսէ իր մեծ քաջութեան վրա տասաալ բոլորովին այն հիման վրա, որով պարծենում էին

թէ նոյնը կարող էին համոզեցնել հազար օրիհանիներ օտար ազգերի կնանքից։

Ես այս բոլորը մեր ուսումնարանական սիստեմի մէջ տեղ չը պիտի բռնենք։ Ես մեր յարգելի տանձկանչները ուզում են լսել ազգակցով Հայաստանը փրկել!... Թեկը կրթեցով կրթեք նաև ազգի ձեռքերը—նրա աշխատանքի ուրաքը, հոգին կրթելով կրթեք նաև ազգի սիրտը, ոչխը, քնաւորութիւնը և համոզված եղէք, որ ապագան մերն է։

Եթէ այս բոլորի վրա մի խօսք ևս աւելացնելու ունենք, այդ այն է, որ Տաճկա-Հայաստանի վերածնդնման արվէն վերջը յիշած պայմանների իրականացնելու համար, բացի հոգեկիրթ, մարմնակրթ և արուեստակրթ ուսումնարաններից հարկաւոր է մեծ օգնութիւն նաև մի անտեսական մարմնուց, որի գերը, Կ. Պօլսի ազգային ժողովի աչնչութեան պատճառով, անյայտնի է, որ միայն ազգային մեծ ընկերութիւններ կարող են և պիտի գոնէ ժամանակաւորապես կատարեն ուսման ծառայութիւնը Մխայեալ ընկերութեան ձանքերին հետևելով, որպէս նաև արուեստանոցի ուսումնը, անշուշտ նախ նաև արուեստանոցի այլ ծանրակշիռ հարցերի համար մի մեծ անտեսական ընկերութիւն կազմել, բան առաջինի օրինակին, որը իր ձեռքը վերցներ կալուածական բանկերի հիմնարկութիւնը, հարկաւոր եղած ժամանակ վարուցանքի համար սերմեր բաժանելու հոգսը և այլն, և վերջապես անտեսական մի ընդարձակ հետազոտութեան գործը, որի կարեորութիւնը մեր անցեալ յօդուածով արդէն բաւական պարզ կերպով հաստատելու ձգտեցինք։

Մեր ազգային հիմնարկութիւնների համար լըրագրական միջոցով նրանց հասոյթներ ժողովելը քանի գնայ՝ այնքան պիտի դժուարանայ, նոյն իսկ այս բոպէիս այդ դժուարութիւնը ըզգացվում է։ Բայց ազգը փոդի կարօտ է։ Արդ, ձեղ քաջ յայտնի է, որ այդ կարօտութիւնը բիւր անգամ մինչև անգամ ամենաարուստ ազրութիւնները զգացած են միշտ և զգում են այժմ, որպէս նաև քաղաքային հիմնարկութիւնները և այլն։ Այդ պատճառով նրօպայում դիմում են կամ փոխառութեան և կամ վիճակախաղի։ Մեր հայկական ընկերութիւնները այնքան ապահովութիւն չունեն, որ փոխառութիւնը նրանց աջողվի։ Բայց վիճակախաղը կարող է ամենաարդիւնաբեր հետևանքներ ունենալ, մանաւանդ որ, որքան ինձ յայտնի է, օրինական ապրելը չը կայ գրա դէմ։ Ուստի առաջարկութիւն կանենք մի մանրամասնուլ յարգելի պարոններից, որը մի վիճակախաղ ծաղքեր յօգուտ Մշացեալ ընկերութեան կամ Տնտեսական ընկերութեան, որի մասին մեր յօգուտծի վերջում խօսք կայ։ Տոմսակը կարելի է նշանակել 50 կոպէկի, որպէս զի մեր հասոն ազգայինք, թէ Ռուսաստանում և թէ Տաճկաստանում, մասնակցել կարողանան։ Գրան կարող են մասնակցել նաև օտարականները։ 200,000 տոմակ գուրս բերելով ան ձեղ 100,000 րուբլի, որից գիւղում 20,000 րուբլին խաղացվի 3,000, 2,500, 2,000 և այլն րուբլի տանելիքներով։

Սարտաբուրգ. Ա. Արաքսանանց